

Ефективність виробництва органічної продукції

УДК 63:504(477)

НОВАК Н.П., кандидат економічних наук, докторант,
ДВНЗ «Херсонський державний аграрний університет»

ПОКАЗНИКИ ТА КРИТЕРІЇ ОЦІНКИ ЕФЕКТИВНОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ З ОРГАНІЧНИМ ВИРОБНИЦТВОМ ПРОДУКЦІЇ

Новак Н.П. Показники та критерії оцінки ефективності функціонування аграрних підприємств з органічним виробництвом продукції.

У статті виявлені проблеми та особливості оцінки ефективності функціонування аграрних підприємств з органічним виробництвом продукції відносно традиційних. Визначена особлива змістовна роль екологічної складової оцінки та її параметрів. Вказується, що вона знаходить прояв в економічній складовій через підвищення вартості земельних ділянок з органічним виробництвом. Порівняно традиційними визначені економічні показники ефективності. Доповнені новими показниками та критеріями соціальні показники.

Ключові слова: аграрні підприємства, органічне виробництво, ефективність, екологічна складова, показники, критерії, оцінка.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Активізація розвитку аграрних підприємств з органічним виробництвом вимагає наявності методичного інструментарію, що дозволяє комплексно оцінити ефекти та ефективність їх створення. Як відомо, органічне виробництво слід розглядати як цілісну систему господарювання та виробництва харчових продуктів, що поєднує кращі практики збереження навколишнього середовища і природних ресурсів, біологічного різноманіття, застосування високих стандартів утримання тварин та методів рослинництва, що відповідають вимогам до продуктів, виготовлених з використанням речовин та процесів природного походження. Тобто, органічне виробництво слід розглядати як процес, що супроводжується комерційними, інноваційними, соціальними, екологічними результатами або ефектами.

Теоретично, за своєю суттю, незалежно від розвитку підприємств органічного виробництва, вони можуть бути як позитивними, так і негативними. Але в будь-якому випадку їх слід розглядати як приріст (відсутність збільшення) значення деякої змінної, що характеризує ту чи іншу сторону функціонування системи, якою є органічне виробництво. Іншими словами, вказані ефекти можуть і повинні бути оцінені кількісно в рамках якісного розподілу можливих ефектів. Як мінімум, якісна

класифікація ефектів впливає на економічну, соціальну та екологічну сфери, кожна з яких може бути представлена специфічною сукупністю ефектів як позитивних, так і негативних.

Якісна ідентифікація можливих результатів (ефектів) відносно проста. Набагато складніше виконати кількісні оцінки, враховуючи представлену якісну різноманітність результатів. Оцінка ціни результату, тобто можливих ресурсів (витрат) дозволить зробити об'єктивний і остаточний висновок про доцільність витрат, понесених з метою отримання очікуваних ефектів. У свою чергу, результат залежить від ресурсних можливостей, організації та оптимальності бізнес-процесів і готовності нести певні витрати.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання ефективності органічного виробництва певною мірою відображено у дослідженнях вітчизняних науковців і практиків: С.С. Антонця, Н.М. Бейдика, В.В. Гармашова, О.І. Корніцької, Д.Г. Легези, В.М. Писаренка, Т.О. Чайки та ін. Проте стосовно органічних аграрних підприємств воно має свою специфіку та вимагає поглиблення існуючих досліджень.

Формулювання цілей статті. Метою статті є обґрунтування комплексу показників інтегральної оцінки ефективності функціонування аграрних підприємств з органічним виробництвом.

Виклад основного матеріалу дослідження. Оцінка ефективності функціонування аграрних органічних підприємств означає комплексне відбиття кінцевих результатів використання основних і оборотних засобів, трудових і фінансових ресурсів, нематеріальних активів, інтелектуального та підприємницького потенціалу за певний період часу. Розрахунки економічної ефективності, як невід'ємної частини обґрунтування варіанту вирішення практично будь-якого виробничо-господарського завдання, будь-якого управлінського або інвестиційного рішення, набувають особливої значущості для тих, хто інвестує кошти в органічне виробництво [2, с. 15]. Це дозволяє оцінити результативність у цілому і визначити найбільш економічний варіант вирішення задачі за вибором підприємства, регіону, прийнятної технології ведення або спеціалізації органічного виробництва.

Співвідношення видів і форм організації визначає ефективність створення такої унікальної сфери діяльності як органічне виробництво. Для визначення ефективності, як правило, використовується система показників (індикаторів), що відображають мету, об'єкт, призначення і рівень оцінки. Особливість сфери, що підлягає оцінці, передбачає розробку специфічних показників, що відображають її характеристики та мету створення. Для оцінки ефективності органічного аграрного підприємства, як і будь-який іншого виду виробничої діяльності, можуть бути використані і традиційні, і нетрадиційні показники. Однак практика переконує в необхідності точної оцінки екологічної, економічної та соціальної ефективності, що може бути отримано тільки на основі врахування різних ефектів, які характеризують обрану сферу діяльності.

Саме ці очікувані ефекти визначають ту систему індикаторів, які і будуть характеризувати ефективність проектів переходу аграрних підприємств до органічного виробництва [4]. Методики розрахунку соціально-економічної ефективності проектів розроблені та більш поширені і можуть бути досить легко адаптовані до того чи іншого виду господарської діяльності. Оцінки екологічної ефективності органічного виробництва

більш специфічні і вимагають подальшого обґрунтування.

Основними екологічними критеріями цих проектів будуть: поліпшення екологічної ситуації на території реалізації подібних інвестиційних проектів, скорочення (ліквідації) вмісту забруднюючих речовин у різних компонентах природного середовища (воді, повітрі, ґрунтах), поліпшення стану ґрунтів і сільськогосподарських угідь, відновлення порушених земель, використання нових технологій, методів і продукції, що знайшли застосування у світовій практиці. Перехід до органічного виробництва зводить практично до мінімуму гостроту екологічних проблем, знімає соціальну напруженість і визначає економічну доцільність цього напрямку в стратегії розвитку аграрного комплексу та сільських територій його розміщення загалом [6, с. 114].

Проте всі ці характеристики лише в самій загальній формі відповідають на питання про привабливість проектів переходу до органічного виробництва. Досвід екологічної оцінки будь-яких інвестиційних проектів, нагромаджений у розвинутих країнах, свідчить про необхідність орієнтації на такий критерій екологічної привабливості, як критерій пріоритетності. Пріоритетність проектів організації аграрних підприємств з екологічно чистого виробництва, у т.ч. проектів створення органічного виробництва зумовлена тим, що вони самі є екологічно орієнтованими.

Органічні аграрні підприємства запобігають, скорочують (ліквідовують) негативний вплив на навколишнє середовище. Вони виступають організуючим початком створення екопоселень, формують стратегічні орієнтири збалансованого розвитку агросфери на основі постулатів фізичної економії. Тому саме екологічна оцінка дозволяє визначити перелік показників, що характеризують екологічну ефективність проектів створення підприємств органічного виробництва, забезпечити облік всіх витрат у розрахунках економічної ефективності із зазначенням тих з них, які сприяють вирішенню екологічних проблем, а також підтвердити з позицій комплексності оцінок доцільність інвестування цієї сфери господарської

діяльності.

Динамічний розвиток аграрних підприємств з органічного виробництва продукції передбачає використання прогресивних інструментів управління, а контроль за успішністю їх використання має проводитися не лише за рахунок економічних показників. Час, коли конкурентні переваги оцінювалися виключно економічними перевагами, минає, так як наявність позитивного фінансового результату не є запорукою для успішного розвитку виробництва; на перший план постає можливість мобілізації та використання нематеріальних активів [1, с. 10]. До того ж економічні показники характеризують лише ефективність виконання виключно економічної функції суб'єкта господарювання, водночас не дають можливості оцінити соціальну та екологічну функції виробництва сільськогосподарської продукції. Структура формування збалансованої системи показників має включати в себе декілька етапів.

1. *Визначення стратегічної цілі.* Напрямок розвитку діяльності суб'єктів залежить від обраної ними стратегічної цілі, досягнення якої має ґрунтуватися на наявних та можливих ресурсах держави, галузі, підприємства. Цілком логічним є те, що рівень суб'єкта буде визначати його можливості та ресурси, а отже і рівень цілі. Формування цілі має відбуватися від вищого суб'єкта до нижчого, тобто «зверху вниз», що дозволяє отримати синергетичний ефект.

2. *Декомпозиція цілі.* Наявність стратегічної цілі на всіх рівнях управління, яка здатна кардинально змінити ситуацію в країні, галузі, в конкурентному середовищі і є визначальним фактором в успішному розвитку. Водночас для досягнення стратегічної цілі її розділяють на тактичні та проміжні цілі, визначають відповідальних за досягнення тактичних і проміжних цілей та узгодження дій відповідальних осіб. На цьому ж етапі можна бути визначити й ключові показники ефективності відповідальних осіб, відділів, департаментів.

3. *Вибір показників.* Оцінка напряму та швидкості руху до реалізації стратегічної цілі має відбуватися з урахуванням результатів роботи, яка направлена на досягнення стратегічної цілі. Оцінка результатів роботи здійснюється на основі

показників, які відображають прогрес у діяльності суб'єктів господарювання. Система вибраних показників може бути оформлена у вигляді ключових показників ефективності, тобто найбільш значимих показників, які відображають результати діяльності відповідальних осіб, відділів, департаментів у напрямі досягнення не лише стратегічних цілей, а і тактичних та проміжних. На відміну від збалансованої системи показників, ключові показники ефективності можуть змінюватися відповідно до плану досягнення стратегічної цілі та відповідних етапів, що відповідають тактиці.

4. *Цільові значення.* Формування системи кількісного вираження бажаних результатів діяльності на всіх рівнях економічної системи. Цільові значення можуть бути виражені в грошових, натуральних та відносних показниках. Визначення рівня цільового значення має відповідати можливому потенціалу діяльності в певний момент часу. Проблема визначення цільового значення показників на які орієнтується держава, галузь та підприємство, полягає у створенні оптимальної моделі діяльності та визначенні прогнозованих параметрів роботи рівнів функціонування виробництва органічної продукції.

5. *Причинно-наслідкові зв'язки.* Доцільним є формування системи побудови цілей таким чином, щоб досягнення однієї забезпечувало можливість досягнення інших цілей, а перша ціль була самодостатньою. Фактично необхідно утворити ланцюг з тактичних та проміжних цілей, реалізація яких забезпечила б досягнення стратегічної цілі. Водночас враховують можливість трансформації стратегічної цілі, а значить і швидкої зміни складових ланцюгу цілей, з мінімальними непродуктивними витратами, які могли бути понесені в попередніх періодах.

6. *Стратегічні ініціативи.* Суть стратегічних ініціатив полягає в реалізації паралельних проектів, які пришвидшують досягнення стратегічної цілі, або якісно її вдосконалюють. Такими ініціативами можуть бути освітні та грантові проекти, інформаційна кампанія і т. ін.

Наявність зазначених стадій розробки збалансованої системи показників дозволяє

сформувавши комплекс показників, який буде відображати фактичний стан та динаміку у досягненні стратегічної цілі. Досягнення стратегічної цілі має розділятися на етапи які у даній системі збалансованих показників відображається не включенням чи виключенням з її складу показників, а досягненням певного рівня вже зазначених.

Для досягнення прогресу в розвитку підприємств з виробництва органічної продукції збалансована система показників має функціонувати і включати в себе виробничі, економічні, соціальні та екологічні показники, які мають визначати рівень успіху в досягненні стратегічної цілі відповідного рівня, сприяючи виконанню стратегічної цілі іншим рівням управління. В цілому показники оцінки ефективності розвитку агроформувань з органічного виробництва повинні мати єдиний інформаційний стандарт, володіти універсальністю і взаємозв'язком [3, с. 28]. Стратегічною ціллю таких підприємств є задоволення інтересів їх власників шляхом збільшення фінансового результату діяльності або підвищення їх ринкової вартості.

Без сумніву, економічна функція аграрних підприємств з органічного виробництва забезпечує функціонування інших. І можна відзначити, що вона є домінуючою [5]. Водночас, при виробництві органічної продукції необхідно враховувати, що саме використання органічних технологій не лише впливає на ціну кінцевого продукту виробництва, а й покращує якість ґрунту, яка безперечно впливає на ціну земельної ділянки. Тобто, за рахунок позитивного впливу екологічної складової органічного виробництва оціночна та ринкова вартості земельного масиву, де відбувається органічне виробництво, зростають. З погляду на викладене, більшість показників діяльності виробників органічної продукції на макрорівні мають свідчити про економічний та екологічний рівень такого виробництва (табл. 1).

Запропоновані показники повинні виконувати наступні функції:

– відображати вплив господарської діяльності органічних агроформувань на природне середовище та наслідки цієї діяльності;

– забезпечувати міжрегіональну та міждержавну сумісність та порівнянність стану компонентів агроєкосистем, оскільки саме в агроєкосистемах повинні підтримуватися родючість ґрунтів, біологічне різноманіття, стійка продуктивність, ландшафтне різноманіття;

– створювати можливість несуперечливої оцінки динаміки часових та просторових показників, використання їх для аналітичних і прогнозних цілей будь-якої спрямованості, а також реалізації контрольних функцій;

– забезпечувати комплексність оцінки екосистемних процесів;

– відображати пріоритети природоохоронної політики і можливість статистичного обліку пропонованих універсальних показників;

– відображати витрати всіх видів ресурсів, створювати передумови для виявлення резервів підвищення ефективності виробництва і стимулювати їх використання.

Формування системи показників ефективності функціонування органічних аграрних підприємств дозволяє діагностувати стан агроєкосистем їх розміщення та опосередковано оцінити реакцію середовища через блок соціально-економічних індикаторів [8]. Велике значення для забезпечення ефективності функціонування органічних агропідприємств мають відносні характеристики їх діяльності та фінансово-економічної стійкості – рівні рентабельності, окупності витрат, відносної ліквідності, платоспроможності тощо.

При цьому важливим є порівняння ефективності органічного й інноваційного або традиційного виробництва; оцінка маркетингових каналів збуту продукції та ємкості аграрних ринків; встановлення та оцінка основних чинників впливу на результати органічної діяльності. Основним критерієм залишається, безумовно, співвідношення витрати/результат. Проте тут слід враховувати й довготривалі результати відтворення природної родючості ґрунтів; завоювання міцних конкурентних позицій на аграрному ринку та виховання культури споживання якісних продуктів харчування у споживачів.

Показники для оцінки ефективності функціонування аграрних підприємств з виробництвом органічної продукції

Назва	Зміст показника
1. Обсяг виробленої органічної продукції	Показує загальний фактичний обсяг виробленої органічної продукції
2. Загальний обсяг площ, сертифікованих за органічними стандартами	Свідчить про наявність ресурсів, що є просторово обмеженими, а також їх потенціал
3. Загальна кількість тварин, сертифікованих за органічними стандартами (за видами)	Свідчить про потенціал виробництва продукції тваринництва
4. Фінансовий результат	Показує результативність діяльності підприємства
5. Рентабельність діяльності	Показує ефективність діяльності підприємства
6. Рентабельність виробництва	Свідчить про ефективність виробництва органічної продукції
7. Показник фінансового левериджу	Характеризує залежність підприємства від довгострокових зобов'язань
8. Вартість основних засобів	Свідчить про вартість засобів, які беруть участь в процесі виробництва
9. Вартість біологічних та земельних активів	Свідчить про грошовий еквівалент біологічних та земельних активів
10. Кількість працівників	Свідчить про кількість робочих місць, які створено на підприємстві
11. Середній розмір заробітної плати	Свідчить про економічну привабливість роботи
12. Співвідношення чоловіків та жінок	Свідчить про гендерний паритет чи його відсутність
13. Підвищення кваліфікації	Показує наявність кадрових компетенцій для диверсифікації виробництва органічної продукції та підвищення його ефективності
14. Площа використання сидератів	Свідчить про площу, на якій відбувається процес покращення якості ґрунту шляхом сидерації
15. Обсяг використання органічних добрив тваринного походження	Свідчить про обсяг внесення поживних речовин тваринного походження
16. Агрегатний склад ґрунту	Питома вага агрономічно цінних фракцій
17. Щільність ґрунту	Умови існування кореневої системи культур
18. Наявний NPK комплекс	Наявність доступних форм поживних елементів та їх збалансованість

[Джерело: 7]

Висновки. Для оцінки ефективності функціонування аграрних підприємств з органічного виробництва невід'ємними є також показники якості продукції, її харчосмакових властивостей, умов та тривалості зберігання, переробки. Значною мірою, встановленню цих параметрів сприяє сертифікація органічних продуктів. Тому важливе значення має організація

моніторингу, контролю, власне сертифікації та врахування її вартості у ціні виробництва та кінцевої реалізації. Маркування органічної продукції має постійно проходити тести на справжність з метою попередження можливих фальсифікацій або грінвошингу та інших проявів недобросовісної конкуренції.

Література.

1. Бейдик Н.М. Формування попиту на продукцію органічного виробництва / Н.М. Бейдик // Ефективне тваринництво. - 2010. - № 1. - С. 9-12.
2. Гармашов В.В. До питання органічного сільськогосподарського виробництва в Україні / В.В. Гармашов, О.В. Фомічова // Вісник аграрної науки. - 2010. - № 7. - С. 11-16.
3. Корніцька О.І. Органічне виробництво: основні напрямки наукового забезпечення / О.І. Корніцька // Агроекологічний журнал. - 2011. - № 3. - С. 26-30.
4. Легеза Д.Г. Модель органічного виробництва продукції у сільськогосподарських підприємствах [Електронний ресурс] / Д.Г. Легеза // Режим доступу : http://mev-hnu.at.ua/load/mizhnarodna_naukovo_praktichna_internet_konferend_ja/8_shljakhL_pidvishhenn_ja_konkurentosprom_ozhnostL_vitchiznjanikh_pidprijemstv/9-1-0-35.

5. Органік в Україні [Електронний ресурс]: Федерація органічного руху в Україні – Режим доступу: <http://www.organic.com.ua/uk/homepage/2010-01-26-13-42-29>.
6. Органічне землеробство: з досвіду ПП «Агроєкологія» Шишацького району Полтавської області. Практичні рекомендації / Антонєць С.С., Антонєць А.С., Писаренко В.М. [та ін.]. – Полтава: РВВ ПДАА, 2010. – 200 с.
7. Чайка Т.О. Розвиток виробництва органічної продукції в аграрному секторі економіки України: [монографія] / Т.О. Чайка. – Донецьк: Вид-во «Ноулідж» (Донецьке відділення), 2013. – 319 с.
8. Mapusua K. An overview of organic agricultural in the Pacific / Karen Mapusua, Micheke Maccari // Report Commissioned by IFOAM. – 2007. – 48 p.

References.

1. Bejdyk N.M. (2010). Formuvannya popytu na produktsiiu orhanichnoho vyrobnytstva [The demand for organic production]. *Efektivne tvarynnytstvo – Effective farming*, No 1, pp. 9-12 [in Ukrainian].
2. Harmashov V.V., and Fomichova O.V. (2010). Do pytannia orhanichnoho sil'skohospodars'koho vyrobnytstva v Ukraini [To the issue of organic agricultural production in Ukraine]. *Visnyk ahrarnoi nauky – Bulletin of agricultural science*, No 7, pp. 11-16 [in Ukrainian].
3. Kornits'ka O.I. (2011). Orhanichne vyrobnytstvo: osnovni napriamky naukovooho zabezpechennia [Organic production: the main directions of scientific support]. *Ahroekolohichnyj zhurnal – Agroecological journal*, No 3, pp. 26-30 [in Ukrainian].
4. Leheza D.H. Model' orhanichnoho vyrobnytstva produktsii u sil'skohospodars'kykh pidpriemstvakh [Model of organic production in the agricultural enterprises]. (n.d.). *mev-hnu.at.ua*. Retrieved from http://mev-hnu.at.ua/load/mizhnarodna_naukovo_praktichna_internet_konferend_ja/8_shljakhL_pidvishhenn_ja_konkurentosprom_ozhnostL_vitchiznjanikh_pidpriemstv/9-1-0-35 [in Ukrainian].
5. Orhanik v Ukraini. Federatsiia orhanichnoho rukhu v Ukraini [Organic in Ukraine. Federation of organic movement in Ukraine]. (n.d.). *www.organic.com.ua*. Retrieved from <http://www.organic.com.ua/uk/homepage/2010-01-26-13-42-29>. [in Ukrainian].
6. Antonets' S.S., Antonets' A.S., Pysarenko V.M. et al. (2010). *Orhanichne zemlerobstvo: z dosvidu PP «Ahroekolohiia» Shyshats'koho rajonu Poltavs'koi oblasti [Organic farming: the experience of PE «Agroecology» Shishatskiy district, Poltava region]*. Poltava: RVV PDAA, p. 200 [in Ukrainian].
7. Chajka T.O. (2013). *Rozvytok vyrobnytstva orhanichnoi produktsii v ahrarnomu sektori ekonomiky Ukrainy [Development of organic production in the agricultural sector of Ukrainian economy]*. Donetsk: Vyd-vo «Noulidzh» (Donets'ke viddilennia), p. 319 [in Ukrainian].
8. Mapusua K., and Maccari M. (2007). *An overview of organic agricultural in the Pacific*. Report Commissioned by IFOAM, p. 48 [in English].

Аннотация.

Новак Н.П. Показатели и критерии оценки эффективности функционирования аграрных предприятий с органическим производством продукции.

В статье выявлены проблемы и особенности оценки эффективности функционирования аграрных предприятий с органическим производством продукции относительно традиционных. Определена особая содержательная роль экологической составляющей оценки и ее параметров. Указывается, что она находит проявление в экономической составляющей из-за повышения стоимости земельных участков с органическим производством. По сравнению традиционными определены экономические показатели эффективности. Дополнены новыми показателями и критериями социальные показатели.

Ключевые слова: аграрные предприятия, органическое производство, эффективность, экологическая составляющая, показатели, критерии, оценка.

Abstract.

Novak N.P. The indicators and criteria of assessment of efficiency of functioning of agricultural enterprises with organic production.

In the article the problems and characteristics of assessment of efficiency of functioning of agricultural enterprises with organic production relative to conventional. Defined a special informative role of the environmental component of the evaluation and its parameters. States that she finds manifestation in the economic component of the increase in value of land with organic production. In comparison, traditional defined economic performance indicators. Supplemented with new indicators and criteria of social indicators.

Key words: agricultural enterprises, organic production, efficiency, environmental component, indicators, criteria, evaluation.

Стаття надійшла до редакції 01.09.2016 р.

Бібліографічний опис статті:

Новак Н.П. Показники та критерії оцінки ефективності функціонування аграрних підприємств з органічним виробництвом продукції / Н.П. Новак // Актуальні проблеми інноваційної економіки. – 2016. – № 3. – С. 74-79.

Novak N.P. (2016). *The indicators and criteria of assessment of efficiency of functioning of agricultural enterprises with organic production. Actual problems of innovative economy*, No 3, pp. 74-79.

